

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

23(32)

2023

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

VILNIUS 2023

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

Vida Savoniakaitė (vyriausioji redaktorė / Editor-in-Chief)

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Auksuolė Čepaitienė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Vytis Čiubrinskas

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Jonathan Friedman

Kalifornijos universitetas / University of California, San Diego, USA

Anna Gomóła

Silezijos universitetas Katowicuose / University of Silesia in Katowice, Poland

Chris Hann

Maxo Plancko socialinės antropologijos institutas / Max Planck Institute for Social Anthropology, Halle / Saale, Germany

Neringa Klumbytė

Majamio universitetas / Miami University, Ohio, USA

Ulrich Kockel

Aukštumų ir salų universitetas / University of the Highlands and Islands, Kirkwall, UK

Adam Jonathan Kuper

Londono ekonomikos mokykla / London School of Economics, UK

Orvar Löfgren

Lundo universitetas / Lund University, Sweden

Jonas Mardosa

Vytauto Didžiojo universitetas / Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania

Frederico Delgado Rosa

NOVA universitetas Lisabonoje / NOVA University Lisbon, Portugal

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

REDAKTORIŲ KOLEGIJOS SEKRETORĖ / EDITORIAL ASSISTANT

Danguolė Svidinskaitė

Lietuvos istorijos institutas / Lithuanian Institute of History, Vilnius, Lithuania

Leidyklos adresas / Address of the Publisher:

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, LT-01101 Vilnius

<www.istorija.lt>

Redaktorių kolegijos kontaktai / Editorial inquiries:

El. paštas / E-mail: etnolog@istorija.lt

Žurnalas registruotas / The Journal is indexed in:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)

EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Academic Search Ultimate,

Energy and Power Source, SocINDEX with Full Text, Sociology Source Ultimate

Modern Language Association (MLA) International Bibliography

Leidybą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą (Sutartis Nr. S- LIP-22-43)

TURINYS / CONTENTS

Pratarmė (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	5
Editorial (<i>Vida Savoniakaitė</i>)	9

Teminis skyrius: Vilniui – 700 metų / Special Section: Vilnius – 700 Years

Carlo Cubero

Cinematic Affects in War: The Visual Anthropology of Mantas Kvedaravičius	13
Kinematografiniai afektai kare: Manto Kvedaravičiaus vizualinė antropologija. Santrauka	24

Anna Gomóla

How to Explore Vilnius? To Know and to See: Proposals by Kirkor (1856) and Bułhak (1936)	26
Kaip pažinti Vilnių? Žinoti ir pamatyti: Kirkoro (1856) ir Bułhako (1936) vadovai. Santrauka	45

Neringa Klumbytė

Rožytė – Vilniaus legenda: laisvė, mados estetika ir mistika Vidutės Gumbytės Vilniaus istorijoje	47
Rožytė as a Vilnius Legend: Freedom, Fashion Aesthetics, and Secrecy in Vidutė Gumbytė's Vilnius Story. Summary	78

Žilvytis Šaknys

Vilniaus krašto lietuvių jaunimo laisvalaikio atvejis (1920–1939): spaudos publikacijų ir etnografinių lauko tyrimų dermė	80
Lithuanian Youth Leisure Time Case Studies from the Vilnius Region (1920–1939): The Harmony of Press Publications and Ethnographic Field Research. Summary	105

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Vilniečių Kūčių valgiai: ar išliko tradicija XXI a. mieste?	108
Vilnius-dwellers' <i>Kūčių</i> Dishes: Does this Tradition Still Exist in the 21st-Century City? Summary	134

Straipsniai / Articles

Rolandas Kregždys

<i>Sovijaus mito</i> faktografijos genezė – etnologinis diskursas	138
Factographic Motifs of the Myth of Sovius: An Ethnological Approach. Summary	168

<i>Daiva Vaitkevičienė</i>	
Rožės liga ir jos užkalbėjimas Musteikoje: žvilgsnis iš etnomedicinės, mitologinės ir socialinės perspektyvos	171
The Disease of Erysipelas and its Treatment by Charming in the Village of Musteika: A Glance from Ethnomedical, Mythological and Social Perspectives. Summary	191

<i>Akvilė Sadauskienė</i>	
Apmąstant pasaką: nuo asmenybės iki šiuolaikinės visuomenės etnografiniame tyrime	194
Rethinking Folktales: From the Personality to Modern Society in Ethnographic Research. Summary	215

<i>Ernesta Dambrauskaitė</i>	
„Diena be nuotykių“: kasdienybės laiko tvarkymas vidutiniame Lietuvos miestelyje	218
‘An Uneventful Day’: Everyday Time Planning in a Medium-Sized Lithuanian Town. Summary	240

Knygų recenzijos / Book Reviews

Neringa Klumbytė. Authoritarian Laughter: Political Humor and Soviet Dystopia in Lithuania (<i>Gediminas Lankauskas</i>)	243
Ieva Jusionytė. Slenkstis: pavojai ir pagalba JAV–Meksikos pasienyje (<i>Darius Daukšas</i>)	247
Rima Praspaliauskiene. Enveloped Lives: Caring and Relating in Lithuanian Health Care (<i>Jolanta Kuznecovienė, Eimantas Peičius</i>)	249
Lietuvių-karaimų kalbų žodynas. A. Špakovska (sud.) (<i>Šarūnas Rinkevičius</i>)	253
Galina Miškinienė. The Kitab of Ivan Lutskevich: A Monument of Lithuanian Tatar Culture (<i>Egdūnas Račius</i>)	256
Klaipėdos krašto konditerijos atradimai. Kepiniai (<i>Jurgita Senulienė</i>)	259

In Memoriam

Jonathan Hill (1954–2023) (<i>Vytis Čiubrinskas</i>)	263
Elijus Juvencijus Morkūnas (1945–2023) (<i>Inga Levickaitė-Vaškevičienė</i>)	265

Vilniaus krašto lietuvių jaunimo laisvalaikio atvejis (1920–1939): spaudos publikacijų ir etnografinių lauko tyrimų dermė

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas

Straipsnyje, remdamasis Vilniuje leisto žurnalo *Jaunimo draugas* metų publikacijomis ir asmenine lauko tyrimų medžiaga, išsikeliu tikslą palyginti lauko tyrimų metu surinktą ir publikuotą etnografinę medžiagą bei jos dermę atskleidžiant istorinio Vilniaus krašto (1920–1939) jaunimo laisvalaikio savitumus. Atlikęs lyginamąją analizę gavau išvadas, kad spaudos publikacijos negali atskleisti visų jaunimo laisvalaikio formų, tačiau pateikia griežtą diachroninę perspektyvą įvardijant laisvalaikio modernėjimo procesus, dažnai praleidžiant regioninius šio reiškinio skirtumus. Atliktas tyrimas leidžia daryti motyvuotas išvadas, kad spaudos publikacijos etnologui gali būti svarbios daugiau tik kaip papildomas šaltinis, galintis praplėsti lauko tyrimų duomenų suvokimo ribas.

Raktiniai žodžiai: *etnografiniai lauko tyrimai, periodikos publikacija kaip etnografinis šaltinis, Vilniaus kraštas, jaunimo laisvalaikis.*

In this article, using publications from the *Jaunimo draugas* magazine published in Vilnius and personal field research material, I seek to compare ethnographic material collected during field research and published ethnographic material and how these harmonise to reveal the particularities of youth leisure time in the historic Vilnius Region (1920–1939). After conducting a comparative analysis, it could be concluded that press publications cannot reveal all forms of youth leisure time, however, they do convey a strict diachronic perspective when identifying the modernisation of leisure time, which often omits the regional differences of this phenomenon. Having carried out this research, one can conclude that press publications can be important to ethnologists beyond just serving as an additional source that expands the limits of perception of field research data.

Key words: *ethnographic field research, publication of periodicals as an ethnographic source, Vilnius Region, youth leisure time.*

Įvadas

Lietuvos etnologija, kaip mokslas, daugiausia remiasi ekspedicijose ar kitoje mokslinėse išvykose surinkta lauko tyrimų medžiaga. Lietuvos etnologijos mokslo institucionalizavimo istorija lėmė glaudžius šio mokslo ryšius su istorijos disciplina ir sąveikas su istorikų tyrimų metodais (Šaknys 2004: 117–126; Savoniakaitė 2008: 59–66; Šaknys 2011: 9–32; Savoniakaitė 2019: 17–29). Kaip Vytis Čiubrinskas pabrėžė:

...kai kurių išdidesnių grynųjų istorikų, eksploatuojančių rašytinius šaltinius, požiūriu, etnologinių studijų šaltinis neva tėra tik „viena bobutė pasakė“. Vadinasi, etnologas, norėdamas būti pakankamai mokslinis, turėjo (užuot pasiklojęs etnografinių lauko tyrimų metodais ir išlikęs nuoseklus) būti istoriku, t. y. nepasikliauti lauko tyrimo metodais gautais duomenimis, o juos verifikuoti istorinių, t. y. rašytinių, šaltinių pagrindu (Čiubrinskas 2001: 104).

Kita vertus, atskleidžiant socialinę sąveiką kasdieniame gyvenime, pasak Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno, informacija, gauta per tiesioginę sąveiką, yra objektyvesnė, negu aplinkiniu būdu susirašinėjant. Jų teigimu:

...netgi esant tokiam palyginti artimam ryšiui, koks būna palaikomas susirašinėjant, galiu lengviau nepaisyti kito draugystės įtikinėjimų kaip iš tikrųjų neatspindinčių jo subjektyvaus požiūrio į mane tiesiog todėl, kad susirašinėjant man trūksta tiesioginės, nuolatinės ir apčiuopiamai realios jo raiškos. Žinoma, galiu klaidingai interpretuoti kito prasmes net ir akistatos situacijoje, nes jis gali „veidmainiškai“ slėpti savo prasmes. Vis dėlto, bendraujant akis į akį, būna sunkiau ir klaidingai interpretuoti, ir „veidmainiauti“ negu esant ne tokiems „artimiems“ socialiniams ryšiams... (Berger, Luckmann 1999: 46).

O Fabio Dei žodžiais tariant, nepaisant mokslo pokyčių ir teorinių diskursų kaitos, etnografijos esmę apibūdina pastangos atsargiai ir kantriai nužymėti smulkius socialinių santykių grūdelius, kurie paprastai nepatenka į didžiulius modelius ir oficialių bei institucinių savireprezentacijų erdvę (Dei 2020: 413). Tačiau etnologas, klausinėdamas žinių pateikėjus, gali rekonstruoti tik 50–70 metų istoriją (remdamasis žinių pateikėjų atsiminimais paremta patirtimi – 100–120 metų), o prieš keliasdešimt metų suformuoto aprašo patikimumą lauko tyrimais galima patikrinti tik iš dalies (Čepaitienė 2003: 133). Taigi etnologas daugeliu atvejų negali būti „geras istorikas“. Kita vertus, ir etnologo lauko tyrimai paverčiami tekstu. Etnologas, formuodamas kultūrinio paveldo dokumentus ir juos analizuodamas, socialinę tikrovę modeliuoja keturis kartus:

- 1) kurdamas klausimyną, anketą ar programą, kurioje nurodomi klausimai gali formuoti atsakymus;
- 2) klausinėdamas respondentą ir formuodamas kultūros paveldo dokumentą;
- 3) publikuodamas aprašą;
- 4) pateikdamas aprašo analizę moksliniame straipsnyje ar monografijoje.

Istorikas turi galimybę tai daryti tik du, archeologas tam tikra prasme – tris kartus. Tačiau etnologas, formuodamas kultūros paveldo dokumentą, bendradarbiauja su žinių pateikėju, kuris savo atsiminimais padeda etnologui geriau suvokti ir platesnį kultūros kontekstą (Čepaitienė 1993: 134). Tai iškelia klausimus: kokia amžininkų užrašytos informacijos ir po pusšimčio metų sukauptų lauko tyrimų duomenų dermė? Ir kiek spaudos publikacijos ir sistemingi lauko tyrimai gali atskleisti objektyvią tikrovę?

Siekdamas suvokti santykį tarp lauko tyrimų metu gautų ir spaudos publikacijose fiksuojamų etnografinių duomenų, tyrimo objektu pasirinkau jaunimo laisvalaikį. Jaunimas, kaip amžiaus, teritorijos ir bendrų interesų telkiama bendrija, plačiau apibūdinama straipsnio autoriaus (Šaknys 1996). Stanley Parkeris laisvalaikį apibrėžia kaip laisvą, neįpareigojantį ir savo nuožiūra pasirenkamą laiką (Parker 1983: 8–9), o Karlheizas Wöhleris išskyrė „grynojo laisvalaikio“ kategoriją, kuris nesusijęs su darbine veikla ir įsipareigojimais savo šeimai ar partneriui. Anot jo, grynasis laisvalaikis yra ypatinga, ritualizuota ribinė erdvė, esanti už įprasto socialinio gyvenimo ribų (Wöhler 2006: 187–193). Mano požiūriu, grynasis laisvalaikis, kaip ypatinga ribinė erdvė, gali apimti ir kai kurias jaunimo neintensyvaus darbo formas, susijusias su malonių bendravimu (Šaknys 2002c: 42–56)¹.

Socialiniai istorikai, kaip ir etnologai, nemažai dėmesio skiria valdymo struktūrų atliekamai laisvalaikio kontrolei (Walton 2001: 155–165). Vlado Sirutavičiaus teigimu, XIX a. pradžioje atkūrus Vilniaus universitetą, Vilniuje plėtota idėja, kad laisvalaikį būtina panaudoti ne tik asmeniniam tobulėjimui, bet ir visuomenės ugdymui. Tautinio atgimimo metais Lietuvoje šis procesas įgijo nacionalinį pobūdį kuriantis lietuviškoms kultūrinėms šviečiamosioms draugijoms (Sirutavičius 1999: 229–234). Etnologams svarbus ne tik tų kultūrinių draugijų buvimas, veiklos formos ir jų programos, bet ir poveikis žmogaus kasdieniam gyvenimui, apimančiam ir laisvalaikį. Ankstesniame istorinio Vilniaus krašto tyrime šia prasme vartojau sąvoką „lietuviškas laisvalaikis“ (Šaknys 2019: 140–156). Jis, mano manymu, kaip ritualizuota „etninė kultūrinė erdvė“ susiformavo ne tik XXI a. pradžios emigrantų bendruomenėse (plg. Kuznecovienė 2011: 89–104), bet ir XIX a. pabaigoje–XX a. pirmoje pusėje už Lietuvos Respublikos ribų esančiose lietuvių etnografinėse žemėse ar valstybingumą praradusioje Lietuvoje. Laisvalaikis ir šventės² – reikšminga etninės kultūrinės erdvės organizavimo forma – slapta ar legaliai tautos simboliais (vėliava, herbu, himnu, kunigaikščių paveikslais), kalba ir tautiečių socialiniu sutelktumu sukuria „lietuviškumo“ ribas, formuoja etninį tapatumą ir didina galimybę pasipriešinti

¹ Pavyzdžiui, vakaronės, drobių saugojimas ar naktigonė.

² Šiame straipsnyje atsiriboju nuo švenčių analizės, šią temą ketinu pratęsti vėliau.

etninės asimiliacijos procesams. Kita vertus, lietuviškų draugijų kultūriniai vieši renginiai yra svarbūs jaunimo pramogų modernizavimui, kultūringesnio jaunimo bendravimo formavimui (Šaknys 2019: 152). Kaip šie procesai atsiskleidžia spaudoje?

Pirminis autoriaus sumanymas buvo atskleisti 1920–1939 m. Vilniaus krašto specifiką per jaunimo laisvalaikį ir šventinius papročius pasiremiant asmeniniais lauko tyrimais ir jaunimo organizacijų spauda. Ilgiausiai Vilniaus krašte ėjęs katalikiškos pakraipos *Jaunimo draugo* žurnalas parodė, kad mano išankstinės nuostatos nagrinėti tik dabar Lietuvos Respublikai priklausančių vietovių jaunimo laisvalaikį nėra racionalus. Žurnalo puslapiuose Vilniaus krašto sąvoka apėmė ne tik dabar Lietuvai priklausančias teritorijas, bet ir dabartines Baltarusijai ir Lenkijai priklausančias lietuvių etnines žemes (kur gyveno lietuviai), jų laisvalaikio kultūrinimui teikiant vienodai dėmesio³. Jose po kelis kartus pabuvojo bei išsamius lauko tyrimus 1988–2012 m. atliko ir šio straipsnio autorius⁴. Vartant laikraščio puslapius ir gautą informaciją gretinant su lauko tyrimų duomenimis ir kilo idėja pažvelgti į skirtingu metu ir skirtingu būdu surinktos medžiagos vertę.

Straipsnyje, remdamasis Vilniuje leisto žurnalo *Jaunimo draugas* 1926–1937 m. publikacijomis ir asmenine Lietuvoje, Baltarusijoje ir Lenkijoje sukaupta lauko tyrimų medžiaga, išsikeliu tikslą palyginti lauko tyrimų metu surinktą ir publikuotą etnografinę medžiagą ir jos dermę atskleidžiant istorinio Vilniaus krašto (1920–1939) jaunimo laisvalaikio savitumus. Siekdamas šio tikslo išsikeliu uždavinius atskleisti santykį tarp abiejuose šiuose šaltiniuose apibūdinamo (1) Vilniaus krašto jaunimo laisvalaikio specifikos; (2) vietovės jaunimo bendrijos statuso; (3) jaunimo vartojamos kalbos vertinimo; (4) tradicinio ir modernaus laisvalaikio.

Už idėją parašyti tokio pobūdžio straipsnį esu dėkingas Olgai Mastianica Stankevič. Jos straipsnis „Lietuvių inteligento vaizdinyje jaunimo žurnale *Aušrinė* (1910–1914 m.)“ parodė, kad jau XX a. pradžioje leista periodika leidžia pažinti jaunimo kolektyvinį mąstymą, kita vertus, parodo, kokius tautinės ir socialinės veiklos uždavinius žurnalas skyrė lietuvių inteligentijos jaunajai kartai (Mastianica-Stankevič 2020: 217–228). Vis dėlto ar jaunimo periodikos analizė gali būti svarbi ir etnologams? Tradicinis požiūris į etnologijos objektą sureikšmina

³ Vilniaus krašto sąvoka apima 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir SSRS sutartimi nustatytas ribas. Vėliau Vilniaus kraštu laikytos tik lietuvių etninės žemės. Po 1940 m. Vilniaus kraštu neretai vadinta teritorija, kurią SSRS 1939 m. ir 1940 m. perdavė Lietuvai. Kai kada vartojamas „Vilnijos“ (pvz., Vilnijos draugija) terminas. Šiuo metu Vilniaus krašto sąvoka dažniausiai vartojama apibūdinant dabartinės Lietuvos Respublikos (iki 1990 m. – Lietuvos SSR) ribas, nes likusi regiono dalis priklauso Baltarusijos Respublikai, esančiai ne tik už Lietuvos, bet ir už Europos Sąjungos ribų (plg. Šaknys 2020: 38).

⁴ Lauko tyrimų duomenis detalizuosiu specialiai tam skirtame skyriuje.

lauko tyrimų duomenis, tačiau pastarieji gali atskleisti tik ribotą istorinę perspektyvą. Gal žurnalo skaitytojų – korespondentų publikacijas galima prilyginti lauko tyrimų duomenims? Tokio pobūdžio klausimai etnologų dar nebuvo keliami. Kalendorinių švenčių populiarumą, remdamasi tarpukario ir sovietmečio publikacijomis, analizavo Dalia Senvaitytė (Senvaitytė 2013a; 2013b; Senvaitytė 2014), tam tikrą bandymą, remdamasis įvairių periodinių leidinių duomenimis apie jaunimo laisvalaikio inovacijas, keliais sakiniais atskleidęs ir Šv. Kazimiero draugijos reikšmę Vilniaus krašto laisvalaikiui, atliko ir autorius (Šaknys 1994: 140–151). Taip pat buvo svarbūs ir kitų autorių spaudos publikacijomis paremti tyrimai, iš kurių norėčiau išskirti Petro Vitkausko knygas apie lietuviškų draugijų veiklą ir jų organizuojamą klijavimo teatrą Punsko ir Seinų krašte (Vitkauskas 1999; Vitkauskas 2001). Lauko tyrimų duomenys apibendrinti keliose straipsnio autoriaus publikacijose. Kai kuriose publikacijose buvo rašyta apie 1920–1939 m. jaunimo bendravimo specifika ir vietinės administracijos taikomus varžymus Punsko (Šaknys 2006: 78–105), Lydos apylinkėse (Šaknys 2002a: 315–321), Vilniaus ir Punsko-Seinų kraštuose (Šaknys 2019: 140–156). Jaunimo pramogų konfesinė ir etninė specifika buvo išskiriama visos Lietuvos jaunimo papročiams skirtoje monografijoje (Šaknys 2001). Taip pat duomenų šia tema galima rasti ir kitų etnologų lauko tyrimais paremtose publikacijose. Iš jų išskirčiau Andželios Bylaitės-Žakaitienės monografiją *Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje* (Bylaitė-Žakaitienė 2012). Etnologų tyrimuose buvo analizuojama kaimo ir miestelių kultūra, o šio laikotarpio situacija mieste nėra plačiau nagrinėta.

Lauko tyrimų ir publikacijų spaudoje imtis ir specifika

Straipsnis paremtas 1988–2012 m. autoriaus lauko tyrimų, vykdytų Lietuvoje 1988–1996 m., Punsko ir Seinų (Lenkija) (1989 ir 2005 m.), Pelesos (1991 m.) ir Gervėčių (Baltarusija) (1989, 2011, 2012 m.) apylinkėse tyrimų duomenimis, kur klausinėta daugiausia lietuvių tautybės žinių pateikėjų. Kadangi lauko tyrimais siekta apimti visos Lietuvos ir lietuvių etninių žemių teritoriją (1992–2001 m. buvo vykdoma Lietuvių papročių atlaso programa), autorius, domėdamasis 1920–1939 m. susiklosčiusia Vilniaus krašto situacija, gali disponuoti gausia palyginamąja medžiaga. Lauko tyrimų metu dominuoja iki 1910–1922 m. gimusių žinių pateikėjų apklausa, kurie galėjo papasakoti apie tarpukario laikotarpį. Daugiausia medžiagos jaunimo laisvalaikiui suvokti teikė iki 1996 m. surinkta medžiaga, nes vėlesnėse ekspedicijose jau buvo sunku apklausti didesni skaičių situaciją iki 1939 m. galinčių atsiminti žmonių, o jaunesni tiriamuoju laikotarpiu buvo vaikai ir nedalyvavo jaunimo bendrijos veikloje, daugiau rėmėsi netiesioginiais, savo jaunesnių brolių ir seserų bei tėvų pasakojimais⁵. Buvo apklausta

⁵ 2005 m. ir 2011–2012 m. ekspedicijose fiksuota tik keletas tyrimui panaudotų aprašų.

daugiau kaip 150 žinių pateikėjų. Lauko tyrimų metu siekta apklausti kuo daugiau vyresnio amžiaus žmonių, vietinius, gerą atmintį turinčius pateikėjus. Klausinėta pagal etnografinių klausimų lapus (Šaknys 1989; Šaknys 1990), pusiau struktūruotu interviu per vieną ar dvi savaites trukusias ekspedicijas ar vienadienes išvykas. Vieno žmogaus apklausos trukmė – vidutiniškai 1,5 valandos. Siekiant patikrinti pateikėjo atmintį, pateikiami kontroliniai klausimai, o jo teikiamų duomenų patikimumą užtikrindavo papildomi klausimai, abejonių sukėlę pasakojimai tikrinami pas panašaus amžiaus toje vietoje gyvenusius žinių pateikėjus (platesnė tyrimų apžvalga: Šaknys 1996; Šaknys 2001).

Kaip publikuotais šaltiniais remtasi 1926–1937 m.⁶ Vilniuje leistu žurnalu *Jaunimo draugas* (red. Antanas Juknevičius⁷). Žurnalas katalikiškos pakraipos, tačiau dažnai dominuoja tautinė tematika. Daugelyje straipsnių kritikuojamos etniškai mišrios šeimos, jaunimo laisvalaikio suėjimuose vartojama nelietuvių kalba, svetimos dainos, žaidimai. Pavyzdžiui, 1937 m. uždarius lietuviškų draugijų skyrius, kritikuojami nelietuviai kunigai, kurie stengėsi suburti lietuvių jaunimą į nelietuviškas katalikų organizacijas, trukdė lietuvių jaunimo lietuviškai veiklai (Arūnas 1937: 65–66). Buvo pasirinktas šis žurnalas, kadangi tai buvo ilgiausiai ėjęs Vilniaus krašto jaunuomenės žurnalas, kurio išleista net 145 numeriai (Zaveckienė 2018: 287). Straipsnio autorius peržiūrėjo juos visus. Istorikų požiūriu ėjęs dideliu tiražu ir labai populiarus tarp skaitytojų, gvildenęs aktualias politines-visuomenines problemas, susijusias su lietuvių politiniu gyvenimu Lenkijoje, turėjęs literatūros skyrių, teikė patarimus valstiečiams, gydytojų informacijas ir trumpą informaciją apie Lietuvą (Makauskas 1991: 179). Kaip jo vertę galima apibrėžti etnologiniu požiūriu?

Žurnale *Jaunimo draugas* teikta įvairi informacija. Šis žurnalas etnologams svarbus dėl Vilniaus krašto jaunimo kronikų, atskleidžiančių to meto kultūrinį lietuvių gyvenimą ne tik Vilniaus mieste, bet ir provincijoje. Tiksliai nurodoma

⁶ Nuo 1937 m. kovo iki 1939 m. balandžio, lenkų valdžiai uždraudus leisti „Jaunimo draugą“, vietoje jo leisti dažniausiai 2 kartus per mėnesį vienkartiniai leidiniai po 48, 40 arba 32 puslapius skirtingomis antraštėmis: „Jaunųjų Velykos“, „Pavasario šnekos“, „Šviesos kelias“, „Sekminės“, „Jaunimo aidai“, „Vasaros darbai“, „Mūsų žygiai“, „Jaunųjų balsas“, „Lietuvio mintys“, „Šviesa“, „Rudens aidai“, „Jaunimo žodis“, „Mūsų pastangos“, „Švyturys“, „Jaunųjų šnekos“, „Spindulys“, „Kalėdų mintys“, „Žiburys“, „Draugas“, „Lietuviškoji mintis“, „Jaunųjų bičiulis“, „Jaunajai kartai“, „Pavasaris“, „Velykos“, „Jaunimas“, „Darbas“, „Jaunųjų žingsniai“, „Mūsų kelias“, „Vasaros žingsniai“, „Jaunųjų talka“, „Jaunųjų gairės“, „Mūsų gyvenimas“, „Jaunimo kelias“, „Jaunimo balsas“, „Jaunimo ateitis“, „Rudens vakarai“, „Jaunųjų darbai“, „Rudens aidai“, „Jaunųjų siekiai“, „Jaunųjų žodžiai“, „Kalėdų žvaigždė“, „Naujieji žodžiai“, „Jaunųjų patarėjas“, „Lietuviškoju keliu“, „Laiko žodis“, „Mūsų viltis“, „Jaunimo rytojūs“, „Velykų margutis“, „Jaunųjų pasaulis“. Išleido priedus: iliustruotas „Velykų priedas“ (1930 m.), „Sesių talka“ (Nr. 1, 2, 1937 m.) (Burneikienė 1997: 186). Neturime tikslo analizuoti atskirų 1937–1939 m. leidinių, aptarsime „Jaunimo draugą“.

⁷ Redakciją sudarė administratorius S. Urbonavičius, redaktoriai M. Babilius ir R. Mackevičius (Makauskas 1991: 178).

vietovė, tačiau ši informacija labai glausta. Taip pat svarbūs ir vienai vietai skirti didesnės apimties straipsniai, kuriuose kai kada aprašomas to krašto jaunimas. Trečia straipsnių grupė liečia tam tikrą problemą (pvz., jaunimo elgesį), tačiau čia paprastai nenurodoma vietovė. Ir paskutinė ketvirtoji grupė – grožiniai kūriniai, kartais atskleidžiantys to meto gyvenimą, tačiau juose taip pat nenurodoma aprašoma vietovė. Straipsniai dažniausiai buvo pasirašomi slapyvardžiais, inicialais ar vardais, o tai laidavo autoriams anonimiškumą siekiant išvengti okupacinės Lenkijos administracijos represijų.

Lauko tyrimų metu renkamoje medžiagoje iki XXI a. pradžios buvo nurodomas tikslus pateikėjo vardas ir pavardė, gimimo metai. Vėliau, įsigalėjus duomenų apsaugos įstatymui, vardai ir pavardės jau nebuvo fiksuojami, tačiau abiem laikotarpiais teikiau itin daug dėmesio vietai ir laikui (deja, dažniausiai apytikrio), kada funkcionavo kuris nors paprotys, nustatyti. Kai buvo nurodoma mažesnė, man nežinoma vietovė, pateikėjo padedamas nustatydavau jos koordinatas ir čia pat pažymėdavau žemėlapyje. Visais atvejais fiksuotas pateikėjo amžius, išsilavinimas, tautybė ir tikyba. Pateikėjas surandamas ateinant į pas jį į namus arba užkalbinant viešoje vietoje.

Skiriasi lauko tyrimų metu klausinėtų pateikėjų ir spaudai rašančių korespondentų išsilavinimas. Lauko tyrimų metu sukaupta medžiaga remiasi daugiausia 4 pradžios mokyklos skyrius baigusių pateikėjų atsakymais, laikraščiu rašė labiau išsilavinę žmonės, gimnazistai ar net aukštąjį mokslą baigę žmonės, taigi galime lyginti iš skirtingų socialinių sluoksnių žmonių gautą informaciją. Toks palyginimas išreiškia ir skirtingas laiko perspektyvas. Žinių pateikėjai pasakojo 50 ir daugiau metų senumo įvykius, tikėtina, permąstytus ir svarbiausius, o laikraščio publikacijos atskleidžia to laikotarpio situaciją, iškeliami tai, kas tuo metu publikacijos autoriui atrodė svarbu. Kita vertus, spaudos publikacijose pateikiama informacija buvo cenzūruojama. Be Lenkijos valdžios politinio turinio ribojimo, gyvavo ir savotiška vidinė „moralinė cenzūra“. Pavyzdžiui, 1930 m. antrajame numeryje autoriui rašoma: „palietėte tokius dalykus, kurių negalima viešai kelti, lauksime malonesnių žinių“ (Redakcijos atsakymai 1930a: 33), trečiajame numeryje matome komentarus: „per daug juodas vaizdelis, spausdint neverta“, „vaizdelis per daug pesimistiškas“ (Redakcijos atsakymai 1930b: 25) ir t. t.

Savotišką informacijos cenzūrą, be abejo, taikė ir žinių pateikėjai stengdamiesi sureikšminti savo jaunystės metus ar nutylėti, jų nuomone, nepadorius faktus. Tačiau minint ekspedicijas buvusiame Vilniaus krašte, pažymėtina, kad Rytų Lietuvoje vykdomos ekspedicijos buvo lengvesnės ir informatyvesnės negu kitur Lietuvoje, tačiau, be jokių abejonių, išsiskyrė už Lietuvos ribų – Punsko (Lenkija), Gervėčių ir Pelesos apylinkėse (Baltarusija) vykdomos ekspedicijos, kur daugeliui žinių pateikėjų etnologo vizitas buvo didžiulis įvykis

(plačiau apie tyrimus: Čepaitienė 2016a: 192–195; Čepaitienė 2016b: 196–247; Paukštytė-Šaknienė 2019: 124–139; Paukštytė-Šaknienė 2020: 28–41). Daugelis jų su pasididžiavimu pasakojo, kad bendravo su etnologais iš Lietuvos prieš 30 ar net daugiau metų. Kai kurie prisiminė ir minėjo Pranės Dundulienės, Vacio Miliaus, Angelės Vyšniauskaitės ir kitų etnologų pavardes. Be abejo, šie žmonės buvo atviri kontaktui su etnologais, kurie, Jono Mardosa teigimu, be mokslinių tikslų savo veikloje išvėlė tautinio identiteto ugdymo dimensiją (Mardosa 2016: 91). Kita vertus, tiriamąja tema lauko tyrimų neatlikinėjome mieste. Todėl kalbant apie vilniečių laisvalaikį, iš dailės ir miesto bei kaimo ryšius, galime pasiremti tik rašytiniais šaltiniais. Nors atvykus į lauko tyrimų vietą mums iš pat pradžių vietiniai žmonės rekomenduodavo „daug apie vietovę žinančius“ mokytojus, tačiau jų informacija apie realų konkrečios kaimo vietovės socialinį gyvenimą buvo kuklesnė, negu mokslo neragavusių vienmečių. Mokslai gimnazijoje, aukštojoje mokykloje daugeliu atvejų susilpnindavo ryšius su teritorine bendraamžių bendrija gimtajame kaime.

Lyginant lauko tyrimų ir publikacijų spaudoje dermę reikia atsižvelgti ir į tiriamosios teritorijos situaciją. Vilniaus krašto pavadinimu apibrėžiama teritorija – istorinių aplinkybių rezultatas. Kaip rašoma Vilniui vaduoti sąjungos Kauno ruožo geležinkeliečių skyriaus 1932 m. išleistame leidinyje *Vilnius ir Vilniaus kraštas. Krašto pažinimo pradai*, kurį galėtume įvardyti kaip didžiausią to meto Rytų Lietuvos etnografinę apybraižą, pažymima: „...jei jis iš kaimyno pietų nebūtų išplėstas iš Lietuvos suvereniteto, nebūtų jokio pagrindo – nei ūkišku, nei istorišku, nei etnografišku (tarmišku) bei fiziografišku, nei, pagaliau, buvusio administracinio padalinimo žvilgsniu, skirti nuo kitų Lietuvos žemių į atskirą sritį“ (Žilinskas, Šulaitis, Čeikauskas 1932: 5). Taigi Vilniaus krašto, Vilnijos sąvokos nėra pastovios ir nenusako fiksuotos teritorijos, jeigu nekalbame apie 1920–1939 m., todėl dažnai mokslinėje kalboje ją vengiama vartoti. Tai teritorija, nesusijusi su jokių iki tol egzistavusių administracinių suskirstymų. Pavyzdžiui, 1564–1795 m. dabartinėje Lietuvoje esanti Vilniaus krašto dalis priklausė Vilniaus ir Trakų vaivadijoms, XIX a. pabaigoje ji apėmė ne tik didesnę Vilniaus, bet ir Kauno gubernijos dalį (Šaknys 2020: 39). Kita vertus, net ir trumpas priklausymo Lenkijai laikotarpis suformavo specifinius kultūros bruožus, lėmusius ir socialinį žmogaus gyvenimą. Tai susiję ir su laisvalaikio modernizavimo apribojimais. 1912 m. gimęs pateikėjas iš Aradninkų kaimo (prie Punsko) teigė, kad kiekvienam vakarėliui reikėjo gauti pasienio sargybos leidimą, o lošimui (vakarėlis su vaidinimu) reikėjo apskrities viršininko leidimo. Visi spektakliai turėjo būti cenzūruoti, su antspaudu. Gavę cenzūrą galėjo vaidinti tik toje apskrityje. Lošime (viešame vakarėlyje) būdavo 1–2 valdininkai. Nemokėdami lietuvių kalbos, jie žiūrėjo vaidinimo veiksmų skaičiaus ir, vaidinant kitą vaidinimą (negu nurodyta prašyme), reikėjo daryti tiek veiksmų, kiek nurodyta prašyme. Visi žinojo, kad

vaidina ne tą spektaklį ir neskundė (LII BR F73, b. 1319, l. 246 – Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštynas, fondas 73, byla 1319, lapas 246). Panašūs suvaržymai buvo taikomi visame Vilniaus krašte, tai buvo galima matyti ir iš *Jaunimo draugo* publikacijų, kuriose buvo pateikiamos tokių prašymų formos ir jų pildymo rekomendacijos, taip pat ir pramogų įstatymai (Teisininkas 1934: 3–7), tačiau buvo neįmanoma užsiminti apie lenkų pareigūnų apgaudinėjimą. Tiesa, kai kurie straipsniai *Jaunimo drauge* stebino drąsa, nors lauko tyrimai rodo, kad Vilniaus krašto jaunimas gyveno uždaresnį gyvenimą (dauguma jaunimo sambūrių rengiama uždaroje erdvėje) negu Lietuvos Respublikoje, galima pamatyti publikacijų, raginančių išbandyti susiejimų atviroje erdvėje galimybes. 1933 m. straipsnyje „Pavasarejant“ raginama jaunimo draugijos susirinkimus perkelti į kiemą, atvirą erdvę (Miltauta 1933: 98–99). Čia pat pripažįstama, kad tokius renginius po atviru dangumi galima daryti tik gavus valdžios leidimą, bet nurodoma, kad įstatymais nedraudžiama jaunimui susirinkti po atviru dangumi padainuoti ir pažaisti. Manoma, kad orams atšilus, jaunimo pramogos ant pilialknio, pamiškėje, paupyje bus populiarnesnės negu pirkioje. O vakarus pirkioje vasaros metu jau galima perkelti į erdvesnę patalpą – kluoną. Pavasaris atveria galimybes ir sportiniams žaidimams (Miltauta 1933: 98–99). Laikraščio kronikose rašoma apie lietuvių jaunimo areštus ir netgi apie paties laikraščio konfiskacijas, o konfiskuoto laikraščio numerio vietoje išleistą pataisytą numerį, pažymėtą raide „A“, tačiau be jokių platesnių komentarų, vertinimų ir emocijų, kokias gali leisti žinių pateikėjai. Tiesa, 1988–1991 m. ne visi pateikėjai Rytų Lietuvoje ryžosi pasakoti svetimam žmogui apie su pasipriešinimu okupaciniam režimui susijusias detales. Nors laikraščio publikacijoje vargu ar būtų galima užfiksuoti mano pateikėjos pasakojimą, su koku entuziazmu jaunimas linksminosi sužinojęs apie Juzefo Pilsudskio mirtį, vis dėlto laikraštyje jo mirtis buvo pažymėta tik kuklia žinute, 25-ame žurnalo puslapyje (žurnalą sudarė 36 puslapiai) paminint, kad „Maršalo Pilsudskio mirtis prislėgė sunkiu gedulu *beveik* (kursyvas mano. – Ž. Š.) visą lenkų tautą“. Nenurodoma net jo mirties data (Iš Lenkijos 1935: 183). O Jono Basanavičiaus mirtis gedulu nuspalvino beveik visą žurnalo numerį, pirmieji devyni 1927 m. trečiojo numerio puslapiai buvo skirti tik šiam įvykiui. Taigi net ir griežtos cenzūros kontroliuojama spauda šalutiniais būdais gali išreikšti savo požiūrį, bet norimą paskelbti informaciją reikia skaityti „tarp eilučių“.

Lauko tyrimų metu pateikėjai atvirai pasakodavo apie lietuvių jaunimo patriotizmą ir netgi skirtingų tautybių jaunimo konfliktus. Pavyzdžiui, pateikėja iš Musteikų kaimo (dabar Varėnos r.) pasakojo apie jaunimo slapta kabinamas trispalves (LIIBR F73, b. 1325, l. 72), Kaniavos kaime (abu dabar Varėnos r.) pasakota apie statomus „lietuviškus“ trispalvius kryžius (LIIBR F73, b. 1325, l. 75). Lauko tyrimai rodo, kad beveik kas antras Pietryčių Lietuvos gyventojas (kur buvo polietninė aplinka) liudijo skirtingų tautybių jaunimo grumtynes – daugiausia

tarp lietuvių ir lenkų (Šaknys 2005: 149, 153). Panašios informacijos spaudoje buvo nedaug dėl cenzūros. Tiesa, ir spaudoje skirtingų tautybių konfliktai retkarčiais buvo paviešinami. Pavyzdžiui, per Velykas Gervėčiuose lenkai atėjo į bažnyčią su peiliais ir akmenimis mušti lietuvių (Gervėtiškis 1928: 20–21), o straipsnyje iš Kargaudų (Rodūnės par.) piktinamasi, kad policija nuplėšė nuo kluono, kuriame vyko vaidinimas, trispalvę vėliavą (Svečias 1928: 34). Kaip pažymėjo Jonas Mardosa, Vilniaus kraštui priklausiusiuose „miesteliuose ir kaimuose lenkų ir lietuvių santykiai turėjo politinį atspalvį ir sukosi apie ginčytinus tautinio tapatumo klausimus“ (Mardosa 1999: 103). Tie santykiai ne tik buvo atspindėti spaudoje, bet ir buvo atsimenami žinių pateikėjų daugiau kaip po pusšimčio metų.

„Šviesūs“ ir „tamsūs“ kaimai

Apibūdinant *Jaunimo draugo* publikacijas reikia pabrėžti leidinio šviečiamąjį pobūdį. Jau pirmame šio žurnalo numeryje akcentuojama kova su girtavimu, rūkymu, akcentuojamas fizinio lavinimo, švaros reikalingumas. Vėlesniuose numeriuose tokių straipsnių daugėja. Taip pat galime išvelgti siekį kontroliuoti jaunimo laisvalaikį. Jaunimas buvo raginamas daugiau laiko praleisti gamtoje, sportuoti, skaityti lietuvišką spaudą. Dažnai aprašomi ir šokiai. Pavyzdžiui, apibūdinant Miciūnų (Gervėčių par.) jaunimo šokius, rašoma: „reikia su gėda pripažinti, kad jų šokiai gero išpūdžio nepadarė, nes nebuvo žaista lietuviškų žaidimų ir mažai dainuota dainų“, o pačių šokių vaizdą gadino išgėręs jaunimas (S. 1926: 20). Pavyzdžiui, apie vieną Varėnos vl. (vietovės nenurodau dėl etikos sumetimų) kaimą rašoma: „Nelaiminga mūsų gražaus kaimo padanga. Jaunimo daug ir gražūs jaunimas, bet jis nieko neveikia, tik geria, kortuoja ir vienas į kitą šnairuoja“ (Makselė 1930: 18). Kartais informuojama apie jaunimo žaidimus kortomis iš pinigų (pvz., Šiaurės Vanagas 1930: 19).

Lauko tyrimų metu paprastai pateikėjas kalba pirmuoju asmeniu (apie save), tiesa, kartais nurodydamas informaciją apie savo kaimo ar kitų kaimų jaunimą (ypač jei informacija jo požiūriu nėra pozityvi). Neretai buvo didžiuojamasi savo kaimu (ypač tarp pateikėjų moterų), o vyrai nevengdavo paminėti ir negatyvių reiškinių. Į jaunimą žiūrima iš dabarties pozicijų, su nostalgija, kartais siekiant savo jaunystę priešstatyti savo vaikų jaunystei. Lyginant Dzūkijos pateikėjų pasakojimus su kitų Lietuvos etnografinių regionų pateikėjų pasakojimais apie savo jaunystę, galima teigti, kad nepaisant palyginti skurdaus gyvenimo ir nepriteklių, jaunystės metas šiame regione idealizuotas labiau negu turtingesnėse vietovėse.

Jaunimo drauge, apžvelgiant informaciją apie tų dienų situaciją, galima rasti labiau išsilavinusių laikraščio leidėjų suformuotą siekiamo idealaus jaunimo vaizdą. Žurnale randame pateikiamą įvairių vietovių jaunimo gyvenimo

kroniką, kurioje pasakojama apie tamsų ir šviesų jaunimą, t. y. to jaunimo nukrypimą nuo aprašomo idealaus jaunimo gyvenamosios modelio. Publikacijose kaimai dažnai skirstomi į tamsius ir šviesius. Lygiai tokią pat situaciją fiksavome ir lauko tyrimų metu. Kai kada informaciją apie tą patį kaimą galima netgi sugretinti. Laikraštyje vieno dabartinio Ignalinos r. kaimo jaunimas (lauko tyrimų metu patirta, kad jį vadino Juodnugarių kaimu) apibūdintas esąs tamsus kaip naktis, mažai besidomintis laikraščiais ir nežinantis, kas dedasi šiame pasaulyje. Remiantis pateikta informacija, nėra geresni ir kaimyniniai kaimai, kuriems rūpi tik muštynės (etikos sumetimais tikslu nuoroda į tekstą nepateikiama). Tačiau kur kas dažniau kritika reiškiamą teminiuose straipsniuose, kuriuose vietovės nenurodomos. Pavyzdžiui, straipsnyje „Šalinkime žalingą palinkimą“, neminint vietovės, aprašomi tamsūs kaimo bruožai:

Viena žalingiausių šių dienų jaunimo silpnybių – tai tarpusavio santykių suvedimas su pagalba kumščių, svencaukų [muštynių priemonė su švininiu antgaliu. – Ž. Š.] ir kitokių galvas skaldančių priemonių. Seniau mūsų kaimo jaunimas daug gėrė ir pasigėręs mušėsi. Dabar geriama mažiau, bet muštynių kaime nemažėja. Retos vakaruškos pasibaigia be didesnio ar mažesnio antausių skaldymo. Toks jau paprotys, ar tiksliau sakant žemas palinkimas, kurio iki šiol iš savo pramogų pašalinti nepajėgiam.

Kiekvienam kaime rasi nemaža kilnaus jaunimo. Juomi remiasi lietuviškas judėjimas mūsų krašte. Tokio šviesaus jaunimo būreliai ten ar kitur rengia lietuviškus vakarėlius. Programa paprastai prasideda paskaita, ar vaidinimu, o baigiasi dažniausia himnu. Ir gražu ir naudinga. Džiaugsmas širdį glosto kai matai susipratusią jaunąją kartą šviesos darbą dirbant.

Bet, štai, programai pasibaigus prasideda žaidimai ir šokiai. Tuomet pamatai, kad daugelis jaunuolių dar pusiau laukiniai. Kad šoka, tai net palubėn kojas išmesdami o kuriam baksters alkūne, tai tam net kvapą užima. Tokie smarkuoliai dėl „panaberijos“ šoka kepurėti ir su papirosu dantyse.

Čia dažniausiai reikia ieškoti ir vėlesnių kruvinių susirėmimų užuomazgos... (Titnagas 1932: 1–2).

Kita vertus, greta galima rasti ir tokį gero kaimo pavyzdį:

Mažėnai, Rimšės vals., Brėslavės aps. Mažėnai gali didžiuotis savo jaunimu. Šia niekuomet nebūna nei, riaušių nei muštynių. Čia nerasi nei vieno jaunuolio, kuris gertų ar rūkytų. Visi tarp savęs gerai sugyvena ir susiorganizavę Šv. Kazimiero D-jos skyriuje šviečiasi. Visus pasilinksminimus pradeda tautiniais žaidimais. Pažymėtina, kad čia beveik visi skaito laikraščius. Žodžiu sakant, Mažėnais gali džiaugtis lietuvis (Sakalas 1932: 23).

Tiesa, apie jaunimo bendruomenines tradicijas iš lauko tyrimų duomenų galima sužinoti daugiau. Ypač kaimo jaunimo konfliktais tuo laikotarpiu galėjo pasigirti Pietų Lietuva (Suvalkija ir Dzūkija, nors nepriklausė Vilniaus kraštui) ir Punsko apylinkės. Pavyzdžiui, pasak 1915 m. gimusio ir Agurkių kaime (prie

Punsko) gyvenusio vyro: „Muštynės kildavo dėl merginų, mušėsi to paties ir skirtingų kaimų jaunimas. Kilus muštynėms numušdavo lempą ir mušdavosi. Muštynės būdavo per vakaruškas ir vestuves. Gaspadorius kai galėdavo, išvydavo, bet kartais mušti gaudavo pats. Mušėsi buteliais, geležiniais daiktais, peiliais. Kumščiai – per silpna“ (LIIBR F73, b. 1319, l. 237 – Agurkiai). Šv. Kazimiero draugijos aktyvistas, 1929 m. atvykęs į Radziučius (Punsko apylinkės), pasakojo: „Radziučiuose [vaikinas merginą] pakviesdavo šokti pamojės pirštu, bėgdavo iš karto po tris mergas. Vaikinas [viena] iš jų išsirinkdavo. Pašokęs pakeldavo sijoną ir plekštelėdavo per užpakalį. Įsikišus Šv. Kazimiero draugijai tai baigėsi“ (LIIBR F73, b. 1318, l. 245–246). Kai kada muštynės vykdavo ir šiaurinėje Vilniaus krašto dalyje, 1926 m. gimimo moters iš Kudabiškių (dabar Ignalinos r.) prisiminimu, „mušdavosi kaip išeidavo. Su peiliais, lazdom, akmenimis. Lempą užgesina ir mušasi, o šokiai baigiasi. Kitą kartą lauke mušdavosi ir šokiai vykdavo toliau“ (LIIBR F73, b. 1325, l. 121). Kita vertus, remiantis Pulgio Andriešio prisiminimais, „kaimu be garbės“ galėjo būti buvo vadinami taikūs kaimai, kurių jaunimas savo interesų negindavo muštynių būdu (Andriešis 1963 : 19-22).

Žurnale labai daug dėmesio skiriama Šiaurės rytų Lietuvos jaunimui. Tačiau apie jaunimo bendrijos tradicijas mažai užsimenama, nors šiame regione tarpukariu, palyginti su kitomis vietovėmis, jos buvo archajiškesnės (Šaknys 1996: 106). O pavyzdžiui, Tverėčiaus parapijoje, kuriai laikraštis skyrė turbūt daugiausia dėmesio ir kuri 1927 ir 1928 m. pirmavo prenumeruojamą *Jaunimo draugo* žurnalų skaičiumi, vaikinių brandos apeigos buvo struktūriškai beveik sudėtingiausios (Šaknys 1996: 116–138). Tai gali padiktuoti prielaidą, kad jaunimo laisvalaikio inovacijos nebūtinai turėjo poveikį archajiškoms tradicinėms jaunimo valdymo struktūroms. Šv. Kazimiero draugija jų nepanaikino. Nors monologe „Kaip aš į vyrus išsimušiau“ aprašomos priėmimo į jaunimo tarpą vaišės, kai nugirdytą jaunuolį išdegutavo, o sprendžiant iš vakarėlio pavadinimo „gužynės“, tai galėjo būti Pietų Lietuva ar Punsko apylinkės. Monologo pabaigoje vaikinas įstoja į švento Kazimiero draugiją, kur nereikėjo nei vaišių, nei degustavimo, daug įdomaus sužinojo ir dainuoti, žaisti ir netgi šokti pramoko. Dar autorius pamokė, kad per vaišes į vyrus muštis niekam nepataria (Sidabrėlis 1932: 17–20). Deja, spaudoje apie vietos jaunimo bendrijos organizaciją ir valdymo struktūras beveik nieko nerandame.

Lygindami lauko tyrimų rezultatus ir periodikos publikacijas, galime atkreipti dėmesį į Rėkučių (Reškutėnų parapija) kaimo apibūdinimus. Laikraščio publikacijoje šis kaimas apibūdinamas kaip teigiamas ir modernus. Jaunimas skaito lietuvišką spaudą, 1930 m. jaunimas suvaidino net keturis spektaklius, Vytauto Didžiojo garbei pastatė akmeninį kryžių (Naras 1930: 18), o lauko tyrimų duomenimis, tai turbūt geriausiai senąsias jaunimo tradicijas išlaikęs kaimas Lietuvoje, iki pat 1940 m. išsaugojęs archajiškas jaunimo bendrijos valdymo

struktūras. Ten dar iki 1940 m. kaimo jaunimui vadovavo ir „tvarką“ (drausmę. – Ž. Š.) palaikė vyriausias nevedęs kaimo vyras. Jis atlikdavo ir „įrašymo į bernų knygą apeigas“, po kurių paaugliai tapdavo tos vietovės jaunimo bendrijos nariais. 1940 m. jam buvo 50 metų (Šaknys 2002b: 106).

Taigi išlikusios senosios kaimo tradicijos nebūtinai siejamos su kaimo tamsumu. Kaimo jaunimo neigiamą statusą nulemia antivisuomeniniai poelgiai ir švietimas. Tokias išvadas galima daryti lyginant lauko tyrimų ir spaudos rezultatus, tačiau nors lauko tyrimų duomenys apibūdino prieš 50–70 metų vykusius įvykius (skaičiuojant nuo informacijos užrašymo) ir jie informatyvesni, vis dėlto spaudos publikacijos papildo lauko tyrimų duomenis, o išvadą apie archajiškų kaimo tradicijų ir kaimo statuso sąveiką galima padaryti tik remiantis abiejų tipų šaltiniais.

Laisvalaikis ir lietuvių kalba: dainos, žaidimai ir laikraščiai

Skirstant kaimus į „gerus“ ir „blogus“, labai daug dėmesio žurnale buvo skiriama ir lietuvių kalbai. Lietuviškos mokyklos ir jų veikla Vilniaus krašte buvo pagrindinė ir svarbiausia šio laikraščio tema. Bent jau pirmaisiais žurnalo leidimo metais. Neliesdami mokyklos temas, panagrinėkime laisvalaikį. Analizuojant paprastus šokius, kurie (modernūs, nelietuviški) dažnai vertinami kaip neigiamas reiškinys, iškeliami tame vakarėlyje žaidžiamų žaidimų ir dainų reikšmė. Idealaus laisvalaikio vertinimai pateikiami iš Randamonių kaimo (dabar Druskininkų savivaldybėje, netoli buvusios Lietuvos–Lenkijos demarkacinės linijos):

Randamonys (Druskininkų vl.) moka žmoniškai pavyzdingai praleisti laisvąjį laiką, lankydamas vietinės mokyklos vakarinius kursus ir skaitydamas lietuviškus laikraščius ir knygas... Su gražiais lietuviškais šokiais ir žaidimais netingi pasirodyti. Mėgsta ir dainas, o ypač mergaitės, kurios daugybę jų moka ir skambančiais balseliais dažnai gražiai padainuoja. Pasilinksminimo pramogose atsilanko ir lenkų kareiviai. Su jais jaunimas apsieina mandagiai, bet tvarkos neleidžia ardyti, duodami suprasti, kad jų pramogose vieta tik rateliams, o ne „kolečikams“ (Lietuvis ir Jankos dėdė 1927: 20).

Dainos ir žaidimai spaudos požiūriu yra moteriškos kompetencijos sfera. Pavyzdžiui, nurodoma, kad Maciučiuose prie Dieveniškių žaidžia ir dainuoja tik merginos (Driežas 1927: 21). Tačiau „tikra“ tik lietuviška daina:

Dainuodami dainas, mes parodom savo jausmus ir sielą. Tuo būdu nuau-džiame daina dvasinį tinklą, kuris jungia visų mūsų sielas. Dainose yra ne tik mūsų pačių, bet ir bočių mintys, siela; todėl ji jungia mus ir su mūsų praeitimi, mūsų bočiais. Svetimi yra ir tautų būdai, svetima yra ir tautų dainų dvasia. Geriausiai galima suprasti ir atjausti savo dainas, nes tik jose yra dalis mūsų sielos, jausmų ir tik jos vienos galės mus nuraminti. Todėl dainuokime tik savo tautiškas dainas (B-ius 1926: 13).

Dainos ir rateliai laikomi merginų prioritetu, o ne vienoje publikacijoje nurodoma, kad skaitymas – daugiau vyriškojo jaunimo užsiėmimas: „Kam mums Jūsų knygos ir laikraščiai, mums reikia mokintis verpti ir austi“, – tokia informacija pateikta iš Mergežerio (Gardino aps.) (Kažinkas 1929: 21–22). Tačiau yra ir išimčių. Suvalkų apskrities Andrejevo valsčiaus apžvalgoje rašoma atvirkščiai: „Įdomus reiškiny, kad šių kaimų merginos daugiau susipratusios negu vaikinai. Mergaičių dauguma priklauso prie Vaiciukiškio šv. Kazimiero skyriaus ir laikraščius skaito, o berniukai aiškinasi sau, kad, girdi jų tėvai be draugijų ir laikraščių apsiėję, tai apsiėsių ir jie“ (Šarkakojis 1930: 20).

Lauko tyrimų metu pateikėjos moterys labai didžiavosi savo kaimo jaunimo dainomis, kurias, kai kurių jų teigimu, dainuodavo ir vaikinai. Tačiau nebuvo akcentuojama, kad tai lietuviškos dainos. Tenka pritarti, kad tai moteriškos kompetencijos sfera. Kartu su rateliais integravosi ir lietuviškomis spalvomis nuspalvino viešus vakarus. Kodėl tos dainos tokios svarbios, paaiškina ekspedicijų metu sukaupta lauko tyrimų medžiaga.

Velykinio sodybų lankymo metu jauni nevedę vyrai giedojo šventą giesmę šeiminkams ir specialią giesmelę *zaklētunką* arba *lalynką* vyriausiai netekėjusiai merginai, vėliau ir kitoms šeimos merginoms (lalavimo paprotys). Per 2011 ir 2012 m. ekspedicijas Gervėčių apylinkėse teko patirti įdomų reiškinį. 1932 m. gimusi moteris iš Girių paminėjo, kad „Aleliuja“ sodybos šeiminkams giedojo dar lietuviškai, o *zaklētunkas* (speciali daina merginoms. – Ž. Š.) mergoms – jau baltarusiškai. Giriose šis procesas prasidėjo XX a. pradžioje. Pateikėja iš Mockų taip pat teigė, kad „lietuviškų lalynkų jau nebuvo“, lenkiškai merginoms giedojo ir Gervėčiuose. Tai patvirtina ir 1970 m. atlikti Marijonos Čilvinaitės tyrimai. 1892 m. Giriose gimęs ir augęs pateikėjas nurodė, kad jo jaunystėje merginoms dainuodavo jau lenkiškai (LIIBR F73, b. 440, l. 25). Taigi XX a. viduryje jaunimas apeigines lalautojų dainas dainavo baltarusiškai ar lenkiškai, nors giesmes giedojo lietuviškai. Tai rodo, kad tikėdamiesi geresnės „komercinės sėkmės“, vaikinai giedojo skirtingomis kalbomis. Matyt, su tėvais ir vyresniais žmonėmis dažniausiai kalbėjo lietuviškai, o tarp bendraamžių – lenkiškai ar baltarusiškai (Šaknys 2019: 149). Panašią situaciją Pelesos apylinkėse fiksavo ir Irena Regina Merkienė, kai jaunimas giedodavo lietuviškai ar lenkiškai „kaip kur pageidauja“, tačiau čia lietuviai, eidami į lenkiškus kaimus, giesmelę merginoms giedojo lenkiškai „vina zaleanaje“ (žalias vynas), nes ten gerai užmokėdavo, o lenkai į lietuvių kaimus lalauti neidavo. Baigę lalauti, vaikinai rengė vaišes, o tada dainuodavo lietuviškai ar lenkiškai, kaip kas mokėjo (Merkienė 2002: 340).

Dainas dainuodavo ir vakaronių metu. Auksuolės Čepaitienės atliktų lauko tyrimų duomenimis, Pelesos apylinkėse dainavo lietuviškas, lenkiškas, rusiškas dainas, kokias tik prisimindavo, tai rodo, kad daugiatautėje aplinkoje jaunimas nekreipdavo didesnio dėmesio į dainos kalbą (Čepaitienė 2002: 289). Kita vertus,

religinėje plotmėje kalbinė diferenciacija buvo griežtesnė. Gegužines pamaldas Pelesos apylinkėse lietuviai ir lenkai laikė atskirose pirkiose (Šaknys 2002a: 319).

Taigi lietuviškos spaudos leidėjai suvokė lietuviškos dainos svarbą. Ji buvo tokia pat svarbi kaip ir rašytinis žodžis. Ir tapatinama su kalba. Tokiu būdu lietuvių Vilniaus krašte palaikyti siekta tiek tradicinės, tiek ir modernios kultūros galia. Žinių pateikėjai kalbai apibūdinti skyrė mažiau dėmesio, negu publikacijos spaudoje. Pateikėjai mažiau dėmesio skyrė kultūriniam laisvalaikiui, spaudai, susitelkdavo į pramogas. Tai galima paaiškinti, kad labiau išsilavinę jaunuoliai, siekę aukštesnio mokslo, vėliau liko gyventi mieste. Tačiau, kaip pamatysime, formuojantis lietuvių etniam tapatumui, buvo propaguojamas modernus laisvalaikis. Jo atskleidimui svarbūs abiejų rūšių šaltiniai: tiek informacija apie jį spaudos publikacijose, tiek ir lauko tyrimų duomenys. Tiesa, „modernaus laisvalaikio“ samprata lauko tyrimų metu pakito, atsirado ir daugiau laisvalaikio praleidimo formų.

Tradicionis ir modernus laisvalaikis

Kaimo jaunimą, kaip teritorinę bendraamžių bendriją, nusako trys lygmenys: amžius, teritorija bei asmeninių ir bendrų interesų tapatumas. XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje kaimo jaunimo bendruomeninė veikla funkcionavo laisvalaikio susiėjimuose, visų pirma savaitgaliais, per kalendorines ir šeimos šventes (Vakarų Lietuvoje ir po darbo) vykusių šokių (vadinta vakaruškomis, gūžynėmis, kuokinėmis, jaunimu) metu, kur susiburdavo vieno kaimo merginos ir kelių kaimų vaikinai. Miestuose, vėliau ir kaimuose pradėjus rengti gegužines, viešus vakarus („lošimus“), merginos įgydavo galimybių dalyvauti kitų kaimų jaunimo susiėjimuose. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje į kaimo jaunimo laisvalaikį sparčiai skverbiantis jaunimo ir suaugusiųjų organizacijoms, mokykloms, merginos vis aktyviau dalyvaudavo kaimo jaunimo bendrijos veikloje (Šaknys 1996: 105–113).

Pirmaisiais *Jaunimo draugo* leidimo metais minimi paprasti vakarėliai ar neorganizuoto jaunimo vakarėliai su vaidinimais. Lauko tyrimų ir spaudos duomenimis, visus metus dominavo uždaroje patalpoje rengiami pasilinksminimai (pirkia, kluonas⁸), labai retai rengtos gegužinės (Šaknys 2001: 22–23). Lygindamas su kitų Lietuvos regionų pasilinksminimais, kartais paklausdavau, kodėl šiltuoju metų laiku nebuvo rengiami pasilinksminimai lauke. Paprastai buvo atsakoma, kad šokti kieme ar kur ant kalvelės nebuvo įprasta, o kalbant apie gegužines, kartais buvo užsimenama apie valdžios draudimus. Tiesa, kai kur spaudoje minima, kad nuo pavasario iki rudens jaunimas šoka kieme (Viešnia 1926: 12–14).

⁸ Pasienio zonoje buvo draudžiama rengti vakarėlius kluonuose (Vitkauskas 2001: 263).

Tiek iš spaudos, tiek ir iš lauko tyrimų matome, kad šių pasilinksminimų šeimininkės buvo merginos, pas kurias paeiliui jie buvo rengiami (Šaknys 2001: 23). *Jaunimo draugo* publikacijos tai patvirtina. Iš spaudos mes sužinome, kad, pavyzdžiui, Lynežerio kaimo (dabar Varėnos r.) mergaitės palaiko tų pasilinksminimų tvarką ir padorumą (Viešnia 1926: 12–14). Kaip pavyzdys pateikiamas ir Latakiškių kaimas (Tverečiaus valsčius), nes, anot korespondento, čia geriausios šokėjos ir dainininkės ir visa apylinkė iš šio kaimo jaunimo mokosi žaislų (ratelių. – Ž. Š.) ir dainų (Pažįstamas 1926: 21). Vieši vakarėliai dažnai pristatomi kaip alternatyva šokiams (kuokynėms) (Sena jaunuolė 1926: 23 – Kaltinėnų parapija). Petro Vitkausko duomenimis, tokių vakarėlių epogėjus buvo pasiektas Vytauto Didžiojo metais – 1930-aisiais (Vitkauskas 1999: 13).

Pateikiame pavyzdį, kaip apibūdinamas neorganizuoto jaunimo viešas vakarėlis Daukšiuose: „Scena buvo padaryta dideliame kluone, kurs išpuoštas žaliais medžiais, vainikais ir tautiškais kaspinais atrodė geriau už šv. Mikalojaus salę Vilniuje...“ Viskas įrengta mokytojos, kluono šeimininko ir jaunimo pastangomis. Dekoracijos atvežtos net iš Kaltinėnų, „Ryto“ skyriaus, o drabužiai skolinėti iš Vilniaus, Adutiškio ir Kaltinėnų. Vaikai vaidino dviejų veiksmų vaizdelį „Musmirės“, o jaunimas – „Genovaitę“ ir padainavo keletą dainelių. Po vaidinimo tradiciškai buvo surengti žaidimai ir šokiai, trukę „iki saulės“ (Jūsų viešnia 1926: 15–18). Spaudoje pateikiama daug rekomendacijų, kaip rengti vakarus, ir kritikuojama artistų vakarienė po tų vakarų su alkoholiu, kitais nebūtinais produktais. Dažnai kritikuojami „bufetai“ ir teigiama, kad lietuviški vakarai turi būti be jų. Kaip matome iš spaudos, kai kada jaunimas nenusipirkęs bilietų jėga įsiverždavo į pasilinksminimą ir padarydavo vakarėlio rengėjams nuostolių, kritikuojamas ir paprastų kuokinių rengimas tose vietovėse, kur rengiami vakarai, nes ten susiburia dalis jaunimo. Lauko tyrimų metu pateikėjai taip pat gali nusakyti vakarėlių dekoracijas, o „pasilinksminimai iki gaidžių“ paprastai buvo prisimenami, pateikėjams piktinantis, kad dabartinis jaunimas šoka, triukšmauja net iki antros – trečios valandos. Paklaustas, iki kelintos valandos linksmindavosi vakarėliuose patys, pateikėjas pagalvojęs sakydavo, kad gal dabartinis jaunimas ir nėra toks blogas.

Spaudoje domimasi kaimo jaunimo ir į miestą išvykusių mokytiis jaunuolių santykiais. Tokios publikacijos suintensyvėja vasarą. Raginama moksleiviui nepasididžiuoti ir padėti prie vasaros darbų, be to, ir šviesti nemokytus brolius ir seseris: „Visą savaitę sodžiaus jaunimas mus mokins savo išminties, bet šventadieniais galėtume ir mes parodyti savąją išmintį... padėti sodžiaus jaunimui organizuotis ir šviestis“ (Moksleivis 1928: 1–3). Taip pat ir kalėdiniuose leidinio numeriuose akcentuojamos akademinio jaunimo pareigos organizuoti kultūringą kaimo jaunimo laisvalaikį (Urbonas 1928: 8). Kai kada skatinama bendrauti ne tik gyvai per atostogas, bet ir laiškais (Jis 1931: 3).

Skatinimai rado atgarsį. Publikacijoje matome, kad Vilniaus lietuvių studentų sąjungos dramos sekcijos nariai nuo 1932 m. iki 1935 m. su vaidinimais važiavo į Druskininkus, Adutiškį, Tverėčių, Vasiūnus, Radiškę, Vidžius, Švenčionis, Švenčionėlius, Kaltanėnus, Linkonis (Adutiškio parap.). Panašias gastroles rengė ir su Vasiūnų, Čižiūnų (Rimšės vl.), Punsko, Gervėčių ir Rimšėnų, Zabarnykų (Brėslaujos aps.) jaunimu. Iš viso per kelerius metus surengta 93 vakarai, 17 koncertų su choru, solo dainavimu ir fortepijono skambinimu. Dramos sekcijos vadovybė rūpinosi ir pačių kaimiečių vaidinimais, pagal išgales skolino dekoracijas, kostiumus (Kanopka 1935: 311–312). Taip pat minimi ir bendri Vilniaus studentų ir vietos jaunimo vakarai su vaidinimais. Kai kada kaimiečiai su vilniečiais vykdavo ir į kitus kaimus. Pavyzdžiui, 1934 m. sausio 7 d. vilniečiai su Čižiūnų (Ignalinos r.) jaunimu *Judą Iskariotą* suvaidino Marcinkonyse, o sausio 21 d. – Dūkšte (Pempė 1934: 28). Tačiau apie tokių renginių mastą viso Vilniaus krašto atžvilgiu reikėtų kalbėti rezervuotai. Lauko tyrimų metu apie tokį bendradarbiavimą užsiminta retai. Visoje Vilniaus krašto teritorijoje šis skaičius nėra didelis. Dažniau minimos kaimuose miestų pavyzdžiu pradėtos rengti paskaitos – akademijos, pažymintys šventinius įvykius, sukaktis (ypač Vytauto Didžiojo karūnavimo metines), kai kada ir netektis. Pavyzdžiui, žuvus Dariui ir Girėnui, buvo užperkamos mišios už šiuos didvyrius, rengiamos akademijos (Didvyrių garbei 1933: 297).

Daugelį šių renginių organizavo Šv. Kazimiero draugija. Tarp šios draugijos šviečiamosios veiklos formų buvo ir kino filmų rodymas. Tačiau daug dažniau spaudoje buvo minimi jaunimo sportiniai žaidimai, ypač nuo XX a. ketvirtojo dešimtmečio pradžios. Vis dėlto kitaip nei tradicinius šokus priešinant moderniesiems, buvo akcentuojama tik modernių sportinių žaidimų nauda ir neužsimenama apie tradicinius žaidimus. Publikacijose buvo pateikiamos komandinių žaidimų – tokių kaip krepšinio, futbolo, tinklinio, ledo ritulio – taisyklės, aikščių išmatavimai, akcentuojama sporto nauda jaunimo sveikatai. Kai kuriose publikacijose skirtingų žaidimų nauda netgi lyginama:

Įdomus ir geras sportas yra ir krepšiasviedis. Čia jau reikia ir pabėgioti, bet, tik, dėl mažesnės aikštės, ne tiek daug, kaip futbole. Be to, krepšiasviedyje ir žaidimo laikas rungtynėse trumpesnis, negu futbole. Bendrai krepšiasviedį sveikatos atžvilgiu tenka vertinti aukščiau, negu kojinių futbolą. Kas be ko, bet kojinių futbolą žaisti be gydytojo sutikimo jokiū būdu nepatartina (K-čius 1933: 323).

Spaudoje neretai buvo kalbama apie vakarėlius pajvairinančius žaidimus, tokius kaip žiedo dalinimas, rateliai. Sportinių žaidimų, kaip ripka, vokietis ar panašių, spaudoje neminima. Pavyzdžiui, straipsnyje „Apie tautiškus ir sportiškus žaidimus“ rašoma, kad lietuviški žaidimai „Kalveli, meistreliai“, „Lai gyvuoja Lietuva“, „Vynužis“, „Oi kur buvai, laputaite“, „Tėvas parvažiavo“ yra lengvi, gražūs ir įvairūs. Sportiški žaidimai labiau patraukia jaunimą, „kad jie

praktikuojami rungtyne mis ir priverčia stropiau lavintis“. Tautinius žaidimus – ratelius – autorius ragina paversti dainos-muzikos koncertais. Vis dėlto šalia pateikiama iliustracija, rodanti, kaip žaidžia anglų jaunimas, o toliau aprašomos „krepšiasvydžio“ taisyklės, žadama kituose numeriuose pakalbėti apie kitus (modernius. – Ž. Š.) žaidimus (Žaismų mėgėjas 1934: 191–193). Taigi, kaip matome iš publikacijų, tradiciniai žaidimai vertinti tiek, kiek jie buvo susiję su lietuvių kalba.

Tačiau, remiantis spauda, ne visada pranašesnės modernios pramogos. Pavyzdžiui, kritikuojamos ir moksleivių pramogos Vilniuje. Jos vadinamos „robaksais“, o kadangi „dažni šokiai kenkia sveikatai ir gaišena daug laiko“, į juos rinktis leidžiama tik kartą per mėnesį, nors išsiderama daugiau. Laikraštyje kritikuojami modernūs europietiški šokiai (Vilniuje 1926: 23). O paprastas šokių vakarėlis gali būti apibūdinamas taip: „Lynežerio jaunimas yra jau gerokai susipratęs. Šviesos spindulėliai varo savo darbą, šildo jaunas sielas. Ypač jaučiama ten tautiškumo dvasia. Atsidūrus jaunimo pasilinksminime taip gerai jauties, kad atsisakytum nuo visų miesto pramogėlių, didžiausių pasilinksminimų, kad tik ilgiau čia pasilikus“ (Viešnia 1926: 14). Tiesa, taip rašoma 1926 m. Vos po kelerių metų padėtis keičiasi. Propaguojami jau modernesni pasilinksminimai. Tačiau XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje padėtis vėl keičiasi.

Vėlesnėse *Jaunimo draugo* publikacijose vis dažniau minimi lenkų administracijos vykdomi lietuvių persekiojimai. Pavyzdžiui, Knistuškėse (prie Gervėčių, Baltarusija) buvo itin daug politinių bylų, iškeltų veiklesniam vietoje jaunimui (Klevas 1934: 375). Vėliau pradėti minėti ir masiniai suėmimai įvairiose Vilniaus krašto vietose, Šv. Kazimiero draugijos skyrių uždarymai, *Jaunimo draugo* laikraščio tiražų konfiskavimai⁹. Uždraudus lietuviškas organizacijas, straipsnyje „Jaunimas ir šokiai“ rašoma:

Mieste paprastai pramogų pilna: teatrai, kinai, baliai, dancingai ir kita. Lietuviškame kaime šiomet kitaip, negu seniau. Tiesa, nebuvo teatrų, kinų, balių, bet buvo vakarai, vakarėliai, nors paprastai kuklūs vaidinimai, bet savi, artimi sielai, lietuviški. Buvo susirinkimai, paskaitos, deklamacijos. Ten kaimo jaunuolis (ė) lavino savo artistinius gabumus, meno pajautimą, mokinosi taisyklingos lietuvių kalbos, ugdė visuomenines savybes, bandė organizuotai dirbti... Po rimtos programos dalies, sekdamo linksmoji – šokiai. Taip įvairioj nuotaikoj, jaukiai ir kultūringai dar nesenai lavinosi ir linksminosi lietuviško kaimo jaunimas. Dabar organizacijų nebėra. Tuo pačiu lyg ir palydėjom susirinkimus, paskaitas, vaidinimus. Kaimas nutilo, aprimo, tarytum per jį kokia baisi audra būtų praūžusi... Vėl grįžta senos, kai kur jau beveik pamirštos vakaruškos, kuokinės... (p. ž. 1937: 101–102)¹⁰.

⁹ Plačiau apie šį laikotarpį: Makauskas 1991: 225–230.

¹⁰ Tuo tarpu Vilniuje ir Švenčionyse lietuviški vakarai ir panašios pramogos dar buvo rengiamos (Laumė 1937: 156–157).

Vis dėlto ir pakitusiomis sąlygomis raginama rengti uždarą šeimynišką pramogą – vakarėlį su kvietimais tautiškai papuoštame kambaryje, taip pat lietuviškais eilėraščiais, monologais, tautiškais žaislais (žaidimais. – Ž. Š.) (p. ž. 1937: 101–102), kitais žodžiais, sukurti uždarą lietuviškos etninės kultūros erdvę.

1926–1937 m., per 12 metų istorinio Vilniaus krašto jaunimo laisvalaikio kultūra patyrė radikalių pokyčių. Iš publikacijų spaudoje matome, kaip sparčiai modernėjo lietuvių kaimo jaunimo laisvalaikis, o vėliau per kelerius metus grįžo prie tradicinių formų. Dalis kaimų, kurie 1939 m. prisijungė prie Lietuvos, patyrė dar vieną sparčios jaunimo laisvalaikio modernizacijos etapą, kuris netrukus, po 1940-ųjų, patyrė dar daug transformacijų. Tokie intensyvūs kultūros kaitos pokyčiai vargu ar lengvai apčiuopiami 2–4 skyrius baigusią žinių pateikėjų pasakojimuose po pusės amžiaus. Peržiūrint išsilavinusių, vidurinio ar aukštojo mokslo ragavusių amžininkų publikacijose griežtai datuotą informaciją apie kultūros pokyčius, atrodo, galima pasekti kaitą daug tiksliau. Bet vargu ar iš spaudos publikacijų galima susidaryti bendrą vaizdą apie jaunimo neintensyvaus darbo sambūrius. Žinių pateikėjai minėjo Vilniaus krašte paplitusias verpimo vakarones, kurios didelėje šio krašto dalyje buvo intensyvesnės negu kitur Lietuvoje, naktigones, pietinėje Lietuvoje labai dažnas plunksnų plėšymo talkas, kai kur gyvavusį paprotį naktimis saugoti patiestas drobės (Šaknys 2002c: 42–56). Pateikėjai daug pasakojo apie pasilinksminimus per vestuves, po gegužinių pamaldų, kai kada ir po talkų. Kita vertus, lauko tyrimai gali parodyti skirtingų etninių mažumų jaunimo gyvenimą. Pavyzdžiui, Vilniaus ir Šalčininkų lenkų ir baltarusių laisvalaikis buvo panašus. Nebuvo rengiamos gegužinės, dominuoja uždaroje erdvėje – pirkiose – rengiami pasilinksminimai visus metus (LIIBR F73, b. 1334). Jaunimo sambūriai labai intensyvūs. Pavyzdžiui, Rukainių apylinkėje visą gegužės mėnesį po gegužinių pamaldų jaunimas į pasilinksminimus susiedavo kasdien, visą mėnesį (LIIBR F73, b. 1334, l. 10). O Lietuvos Respublikoje tuo metu vasarą buvo rengiamos gegužinės, paprasti pasilinksminimai lauke, jaunimo laisvalaikį ir viešas pramogas kontroliavo daug tarp savęs besivaržančių jaunimo ar suaugusiųjų organizacijų. Kita vertus, neintensyvų ūkį plėtojusiuose nepriklausomos Lietuvos dzūkų ir aukštaičių (išskyrus Šiaurės Aukštaitiją) kaimuose jaunimo laisvalaikis taip pat buvo gana intensyvus (Šaknys 2001: 32–37). Nors *Jaunimo drauge* buvo ir nepriklausomai Lietuvai skirtas skyrelis, tačiau išsamesnės informacijos apie šio krašto jaunimą beveik nėra.

Jaunimo draugas Vilniaus krašte yra maloni išimtis, jis galėjo apimti 12 metų laikotarpio įvykius. Remdamiesi jaunimui skirta spauda mes negalime aprėpti viso 1920–1939 m. laikotarpio. Lauko tyrimai apėmė visą Vilniaus krašto egzistavimo laikotarpį, tačiau šiomis dienomis analogiško tyrimo jau negalėtume pakartoti, nes tiriamojo laikotarpio liudininkų likę vienetai.

Išvados

Lygindami 1926–1937 m. spaudos ir po pusšimčio metų, 1988–2012 m., iš žinių pateikėjų gaunamą informaciją apie tarpukario jaunimo laisvalaikį matome, kad be lauko tyrimų ir tik iš spaudos publikacijų galėtume tik iš dalies suprasti pagrindines jaunimo laisvalaikio modernėjimo tendencijas, jaunimo bendravimo savitumus. Spauldoje neatsispindi tokie gyvenimo aspektai, kurie tuo metu atrodė įprasti ir neverti dėmesio. Jaunimo gyvenimas, remiantis spauda, atrodo vientisas, neturintis regioninių savitumų ir pavaldus tik laikui ir lenkų administracijos primestai valiai. Daugelį publikacijų „įvietinti“ galima tik žinant pasilinksminimų pavadinimų *kuokynė, gužynės, vakaruškos* teritorinį paplitimą. Jaunimo gyvenimo vaizdą piešia keliasdešimt aktyvesnių korespondentų – Šv. Kazimiero draugijos aktyvistų. Lauko tyrimų metu vietos perspektyva yra griežčiau ribojama fiksuojant tikslią duomenų funkcionavimo vietą, pasitelkiant didesnį skaičių joje gyvenančių žmonių atsiminimų. Lauko tyrimų metu galima sukaupti ir lygiavertę lyginamąją medžiagą už Vilniaus krašto ribų, kartu gauti žinių apie kitų etninių grupių laisvalaikio savitumus pačiame Vilniaus krašte ar išplėsti tiriamų reiškinių funkcionavimo chronologinius rėmus ir suprasti tam tikroje vietovėje gyvavusio laisvalaikio specifiką. Kita vertus, analizuodami spaūdą aiškiau matome savotišką laisvalaikio kontrolės mechanizmą, per lietuviško laisvalaikio formavimą palaikant lietuvių etninį tapatumą.

Lauko tyrimų ir periodinės spaudos analizės dėmė leido gauti netikėtą išvadą, kad archajinės jaunimo bendrijos tradicijos gali būti suderinamos su laisvalaikio modernizacija. Vyriausio nevedusio vyro – teritorinės jaunimo bendrijos vadovo – pareigybę išsaugojusiam kaime gyvavo modernūs papročiai. Kita vertus, spaudoje propaguojant lietuvišką laisvalaikį kaip modernų, neišlaikyta viešingos nuostatos. Vertintos tokios etninės kultūros apraiškos, kaip daina, ratelis, šokis, o modernios kultūros raiška suvokiama nevienareikšmiškai. Kritikuojami modernūs šokiai, tuo tarpu modernūs sporto žaidimai toleruojami apeinant tradicinius.

Atlikus tyrimą galima daryti motyvuotas išvadas, kad spaudos publikacijos etnologui gali būti svarbios kaip papildomas šaltinis, galintis praplėsti lauko tyrimų duomenų suvokimo ribas, o ne atvirkščiai. Lauko tyrimai gali būti raktas suvokiant spaudos publikacijas, o pateikėjo per gyvenimą sukauptą patirtis palengvinti etnologui jo jaunystės kasdienybės suvokimą. Atliktas tyrimas skatintų paanalizuoti lauko tyrimų ir žurnalo *Jaunimo draugas* publikacijų dėmę analizuojant Vilniaus krašto šventes, kita vertus, galima iškelti klausimą, ar skirtųsi tyrimų rezultatai analizuojant nepriklausomos Lietuvos (1918–1940) spaudos ir lauko tyrimų dėmę.

Žilvytis Šaknys yra Lietuvos istorijos instituto Etnologijos ir antropologijos skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas. Jo moksliniai interesai apima miesto etnologiją, švenčių, laisvalaikio, draugystės tyrimus. Paskutinės svarbiausios jo publikacijos: *Vilniečių socialinė sąveika ir kultūrinė raiška: laisvalaikis, šventės ir ritualai* (kartu su Rasa Paukštyte-Šakniene ir Irma Šidiškiene, Lietuvos istorijos institutas 2019) ir *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje* (kartu su Jonu Mardosa, Rasa Paukštyte-Šakniene ir Irma Šidiškiene, Lietuvos istorijos institutas 2016).

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tiltu g. 17, 0101 Vilnius

El. paštas: shaknys@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2594-2155>

Literatūra

Andrieušis, Pulgis. 1963. *Purienos po vandeniū (dykaduonio pasakojimai)*. Londonas: Nidos knygų klubas.

Arūnas. 1937. Nelietuviai kunigai ir mūsų jaunimas, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės savaitraštis* 01 22: 65–66.

Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas. 1999. *Socialinis tikrovės konstravimas: žinijimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.

B-ius, M. 1926. Dainuokime tik savo dainas, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 10: 13.

Bylaitė-Žakaitienė, Andželika. 2012. *Lietuvių etiketas ir bendravimo kultūra XX amžiuje*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Burneikienė, Genovaitė. 1997. Jaunimo draugas, G. Burneikienė ir kt. (sud.). *Žurnalistikos enciklopedija*: 186. Vilnius: Pradai.

Čepaitienė, Auksuolė. 2002. Vakarojimas verpiant, N. Vėlius ir kt. (red.). *Lydos krašto lietuviai I*: 288–291. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

Čepaitienė, Auksuolė (pareng.). 2003. Tekstas kaip šaltinis: teoriniai aspektai ir tyrinėjimų praktika, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 3(12): 129–166.

Čepaitienė, Auksuolė. 2016a. Apie Vacio Miliaus etnografinės kelionės į Lenkiją dienoraštį, *Etnografija: metraštis* 26: 192–195.

Čepaitienė, Auksuolė (pareng.). 2016b. Vacio Miliaus 1967–1968 metų etnografinės kelionės į Lenkiją dienoraštis, *Etnografija: metraštis* 26: 196–247.

Čiubrinkas, Vytis. 2001. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 1(10): 99–117.

Dei, Fabio. 2020. Beyond the Field: Ethnography, Theory, and Writing in Anthropology, V. Matera, A. Biscaldi (eds). *Ethnography: A Theoretically Oriented Practice*: 395–415. Cham: Palgrave Macmillan.

Didvyrių garbei. 1933. *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 10: 297.

Driežas. 1927. Maciuciai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 01: 21.

Gervėtiškis. 1928. Gervėčiai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 04: 20–21.

Iš Lenkijos. 1935. *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 06: 183.

Jis. 1931. Kas gali papuošti kiekvieną mergaitę, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 10: 3–4.

Jūsų viešnia. 1926. Iš Daukšių ir Palūšės jaunimo gyvenimo, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 07–08: 15–18.

Kanopka, Juozapas. 1935. Vil. Liet. Stud. 5-gos Dramos Sekcija, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 10: 310–312.

Kažinkas. 1929. Mergažeris, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 03: 21–22.

K-čius, P. 1933. Sveikata ir sportas, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 11: 321–323.

Klevas. 1934. Knistuškės, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 12: 375.

Kuznecovienė, Jolanta. 2011. Išteritorinto identiteto alternatyvos: lietuvių imigrantai Airijoje, Anglijoje, Ispanijoje ir Norvegijoje, V. Čiubrinskas (sud.). *Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose*: 89–104. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Laumė. 1937. Lietuviai broliai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės savaitraštis* 02 05: 156–157.

Lietuvis ir Jankos Dėdė. 1927. Randamonys, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 04: 20.

Makauskas, Bronius. 1991. *Vilnijos lietuviai 1920–1939 metais*. Vilnius: Mokslas.

Makselė. 1930. Zervynas, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 04: 18.

Mardosa, Jonas. 1999. Tautiniai santykiai Lietuvos Respublikos kaimuose ir miesteliuose 1920–1940 metais, I. R. Merkienė ir kt. (red.). *Etninė kultūra ir tapatumo išraiška*. Etnologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992, 1993 ir 1995 metais: 97–106. Vilnius: Mokslo aidai.

- Mardosa, Jonas. 2016. *Etnografija ir etnografo darbas: etnografinių tyrimų istorijos ir praktikos klausimai*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla.
- Mastianica-Stankevič, Olga. 2020. Lietuvių inteligento vaizdinys jaunimo žurnale *Aušrinė* (1910–1914 m.), *Lituanistica* 66, 3(121): 217–228.
- Merkienė, Regina. 2002. Paribio žmogaus kalendoriniai papročiai, N. Vėlius ir kt. (red.). *Lydos krašto lietuviai* I: 333–353. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
- Miltauta. 1933. Pavasarėjant, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 04: 98–99.
- Moksleivis. 1928. Sodžiaus jaunimas ir mes moksleiviai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 07:1–3.
- Naras. 1930. Iš Rekučių padangės, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 12: 18–20.
- Parker, Stanley. 1983. *Leisure and Work*. London: George Allen & Unwin.
- Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2019. Etnografinių tyrimų laukas už Lietuvos ribų: šeima ir jos papročiai, *Lituanistica* 65, 2(116): 124–139.
- Paukštytė-Šaknienė, Rasa. 2020. Lietuviškumo paieškos: Angelės Vyšniauskaitės etnografinis tyrimas Vakarų Gudijoje, *Etnografija: metraštis* 28(2018): 28–41.
- Pažįstamas. 1926. Latakiškė, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 05: 21.
- Pempė. 1934. Dūkštas, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 01: 28.
- p.ž. 1937. Jaunimas ir šokiai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės savaitraštis* 4: 101–102.
- Redakcijos atsakymai. 1930a. *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 02: 33.
- Redakcijos atsakymai. 1930b. *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 03: 25.
- S. 1926. Provincijoje, *Jaunimo draugas: mėnesinis jaunuomenės laikraštis* 01: 19–20.
- Sakalas. 1932. Iš mūsų padangės, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 12: 23.
- Savoniakaitė, Vida. 2008. Apie Lietuvos etnologijos istoriją, *Lituanistica* 54, 3(75): 59–66.
- Savoniakaitė, Vida. 2019. Įvadas. Tautos tyrimų ištakos ir antropologija, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 19(28): 17–29.
- Sena jaunuolė. 1926. Pašaminė, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 03: 23.
- Senvaitytė, Dalia. 2013a. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1945–1964 metai, *Lituanistica* 59, 2(92): 101–121.

Senvaitytė, Dalia. 2013b. Kalendorinių švenčių diskursas tarpukario Lietuvos periodikoje, *Soter: religijos mokslo žurnalas* 45(73): 115–138.

Senvaitytė, Dalia. 2014. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. II dalis: 1964–1990 metai, *Lituanistica* 60, 2(96): 118–133.

Sidabrėlis, M. 1932. Kaip aš į vyrus išsimušiau, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 01: 17–20.

Sirutavičius, Vladas. 1999. Laisvalaikis XIX a. Lietuvos kultūroje, A. Tyla ir kt. (red.). *Praeities baruose*: 225–234. Vilnius: Žara.

Svečias. 1928. Kargaudai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 05–06: 34.

Šaknys, Žilvytis. 1989. *Jaunimo tarpusavio bendravimo papročiai*. LMA LII. Etnografinių klausimų lapas 124. Vilnius.

Šaknys, Žilvytis. 1990. *Jaunimo brandos apeigos ir išėjimo iš jaunimo bendrijos papročiai*. LMA LII. Etnografinių klausimų lapas 137. Vilnius.

Šaknys, Žilvytis. 1994. Jaunimo laisvalaikio tradicijos ir inovacijos Lietuvoje (XX a. 3–4 dešimtmečiai), R. Merkienė (sud. ir red.). *Etninė kultūra ir tautinis atgimimas*. Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais: 140–151. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

Šaknys, Žilvytis Bernardas. 1996. *Jaunimo brandos apeigos Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje*. Lietuvos etnologija 1. Vilnius: Prada.

Šaknys, Žilvytis Bernardas. 2001. *Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje: jaunimo vakarėliai*. Lietuvos etnologija 7. Vilnius: Diemedis.

Šaknys, Žilvytis. 2002a. Jaunimo papročiai, N. Vėlius ir kt. (red.). *Lydos krašto lietuviai I*: 315–321. Kaunas: Poligrafija ir informatika.

Šaknys, Žilvytis. 2002b. Kaimo jaunimo bendrija (XIX a. pabaiga – XX a.). *Žemės ūkio mokslai* 4 (priedas): 104–109.

Šaknys, Žilvytis. 2002c. Jaunimo neintensyvaus darbo savitumai (XIX a. pabaiga – XX a. pirmoji pusė), *Lituanistica* 1(49): 42–56.

Šaknys, Žilvytis. 2004. Etnologija, G. Viliūnas (sud.). *Lietuvos humanitarinių ir socialinių mokslų plėtros problemos*: 117–126. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla.

Šaknys, Žilvytis. 2005. Tarpukario lietuvių jaunimo etninė ir konfesinė tolerancija Lietuvoje, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 2004, 4(13): 135–158.

Šaknys, Žilvytis. 2006. Punsko ir Seinų lietuvių jaunystė tarpukariu, P. Kalnius (sud.). *Punsko ir Seinų krašto lietuviai: etninio ir kultūrinio tapatumo bruožai*: 78–105. Punksas: Aušra.

Šaknys, Žilvytis. 2011. Ieškant idėjų praeityje: etnologijos istorija ir dabartis, *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* 11(20): 9–32.

Šaknys, Žilvytis. 2019. „Lietuviškas“ laisvalaikis ir šventės: lietuvių etninės kultūrinės erdvės formavimo bruožai Vilniaus ir Punsko-Seinų kraštuose, *Lituanistica* 65, 2(116): 140–156.

Šaknys, Žilvytis. 2020. Vilniaus kraštas: etnografinio ir istorinio regiono dermė? *Res humanitariae* XXVII: 28–43.

Šarkakojis. 1930. Trumpalis ir Trumpališkis, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 11:20.

Šiaurės Vanagas. 1930. Kretonys, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 10: 19.

Teisininkas. 1934. Nauji pramogų įstatymai, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 01: 3–7.

Titnagas. 1932. Šalinkim žalingą palinkimą, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 11: 1–2.

Urbonas, S. 1928. Ką mūsų moksleiviai gali veikti kaime Kalėdų atostogų metu? *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 12: 8–12.

Viešnia. 1926. Iš Zervynų, Lynežerio padangės, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 05: 12–14.

Vilniuje. 1926. *Jaunimo draugas: mėnesinis jaunuomenės laikraštis* 02: 22–23.

Vitkauskas, Petras. 1999. *Klojimo teatro kronika Punsko ir Seinų krašte*. Punkskas: Punsko „Aušros“ leidykla.

Vitkauskas, Petras. 2001. *Lietuvių draugijų veikla Punsko ir Seinų krašte 1926–1939 metais*. Punkskas: Punsko „Aušros“ leidykla.

Zaveckienė, Žiedūnė. 2018. *Jaunimas istorijos skersvėjuose: Lietuvos jaunimo spauda 1918–1940 metais*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Žaismų Mėgėjas. 1934. Apie tautiškus ir sportiškus žaidimus, *Jaunimo draugas: Vilniaus krašto jaunuomenės mėnesinis laikraštis* 06: 191–193.

Žilinskas, Jurgis; Šulaitis, Vladas; Čeikauskas, Otonas (pareng.). 1932. *Vilnius ir Vilniaus kraštas: krašto pažinimo pradai*. Vilniui vaduoti sąjungos Kauno ruožo geležinkeliečių skyriaus leidinys 1. Kaunas: „Meno“ spaustuvė.

Walton, John K. 2001. Policing Leisure, P. N. Stearns et al. (eds). *Encyclopedia of European Social History from 1350 to 2000* 5: 155–165. Detroit, New York, San Francisco, London, Boston, Woodbridge, CT: Charles Scribner's Sons.

Wöhler, Karlheinz. 2006. Trends towards Pure Leisure: Leisure as Ritual Performance, K. Weiermair et al. (eds). *Time Shift, Leisure and Tourism: Impacts of Time Allocation on Successful Products and Services*: 187–193. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Lithuanian Youth Leisure Time Case Studies from the Vilnius Region (1920–1939): The Harmony of Press Publications and Ethnographic Field Research

Žilvytis Šaknys

Summary

In this article, using publications from the *Jaunimo draugas* magazine released in Vilnius and personal field research material testifying to the situation in this period, I seek to compare ethnographic material collected during field research and published ethnographic material and how they harmonise to reveal the particularities of youth leisure time in the historic Vilnius Region (1920–1939). In order to meet this goal, I raise the objectives below to reveal the relationship between descriptions of the following aspects in these sources: 1. Specifics of youth leisure time in the Vilnius Region; 2. Status of local youth associations; 3. Assessment of the language used by young people; 4. Traditional and modern leisure time.

Both the field research and the press publications encompass the area within the boundary determined by the Soviet-Lithuanian Peace Treaty of 12 July 1920 (some of the locations today belong not only to Lithuania, but to Belarus and Poland) that was attributed to Lithuania and occupied by Poland in 1920–1939, known as the Vilnius Region. Lithuanians from this area experienced restrictions in organising Lithuanian cultural activities while also experiencing limitations on modern forms of leisure time when organising entertainment with a cultural programme. For the purposes of this article, youth or young people are considered as a community united by age, territory and common interests, while leisure time is considered as free time spent at will and without external obligations, existing outside the boundaries of regular social life, a ritualised borderline space that may also include certain forms of non-intensive labour associated with pleasant interaction and assistance-giving.

The article is based on the author's field research data from 1988–2012 conducted in Lithuania (research from 1988–1996), Pusk and Sejny (Poland, in 1989 and 2005), Pelesa (Belarus, in 1991) and Gerviaty (Belarus, in 1989, 2011, 2012), where mostly respondents of the Lithuanian nationality were surveyed. As the field research sought to cover the territory of all of Lithuania and Lithuania's ethnic lands, focusing on the situation that existed in the Vilnius Region in 1920–1939, the author has a large quantity of comparative material at his disposal. Surveys of respondents born in 1910–1922 dominate in the field research as this cohort could relate their accounts of the interwar period.

The published sources are represented by the *Jaunimo draugas* [The Youth's Friend] magazine that was in circulation in Vilnius in 1926–1937 (editor Antanas Juknevičius). The magazine had a Catholic orientation, yet national themes often dominated. This particular magazine was chosen because it was the longest-running youth magazine in the Vilnius Region, with 145 issues being published. Enjoying a large print run and great popularity among readers, the magazine analysed relevant political-social issues related to the political life of Lithuanians in Poland; it had a literature section, an advice section for farmers, information from doctors and brief information about Lithuania. The magazine presented a variety of information. It is important to ethnologists due to the Vilnius Region's youth chronicles that reveal the cultural life of Lithuanians at the time not just in Vilnius itself, but in rural areas as well. It gives precise locations, but the information is very concise. Longer articles dedicated to one particular location are also important as they sometimes described the young people from that area. The third group of articles deals with a certain issue (e.g., youth behaviour), however usually the location would not be specified in such cases. The last, fourth group of texts were works of fiction that sometimes revealed the lifestyle at that time, however they also did not identify the locations they featured. The articles were often undersigned by pseudonyms, initials or names safeguarding the real author's anonymity so as to avoid any potential repressions from the occupant Polish administration.

When comparing the information available from contemporary (1926–1937) press sources and that from respondents fifty years later (1988–2012) about youth leisure time in the interwar period, it is evident that without field research and by relying solely on press publications, I could only come to a partial understanding of the main tendencies in the modernisation of youth leisure time or of the particularities of youth interaction. The press does not reflect aspects of life that appeared regular in those days and did not seem worthy of particular attention. According to the press, the life led by young people seemed consistent, lacking any regional peculiarities, and was subject only to time and the will of the Polish administration. Many publications could only be "localised" or situated by knowing the territorial distribution of the names given to certain forms of entertainment, such as *kuokynė*, *gužynės*, or *vakaruškos*. Several dozen of the more active correspondents – activists from the St Casimir's Society – painted a somewhat clearer picture of youth life. The specific local perspective gained from field research, meanwhile, is more strictly defined, recording the precise location where data functioned, and harnessing a larger quantity of recollections of people who lived there. Field research also offers the opportunity to collect equally valid comparative material beyond the boundaries of the Vilnius Region, as well as information about the features of other ethnic groups' leisure time within the

Vilnius Region, in this way leading to a clearer understanding of the specifics of leisure time in one or another location. On the other hand, when analysing the press, we can more clearly distinguish the unique leisure time control mechanism that was implemented to support the ethnic identification of Lithuanians through the formation of specifically Lithuanian types of leisure time.

The harmonisation of field research and periodical press analyses led to an unexpected conclusion, wherein archaic youth community traditions can be coordinated with the modernisation of leisure time. Modern customs were displayed in villages that had preserved the position of the eldest unmarried male – the leader of the territorial youth community. On the other hand, a united line was not always maintained when promoting Lithuanian forms of leisure time in the press as being modern. Expressions of ethnic culture such as songs or circle dances were valued, however the expression of modern culture was viewed ambiguously. Modern dances were criticised, whereas modern sports and games were tolerated in favour of traditional ones.

Having conducted this research, it may be concluded quite convincingly that press publications can be important to ethnologists as an additional source capable of expanding the limits of comprehension of field research data, rather than vice versa. Field research can be key to understanding press publications, whereas the experience accumulated by respondents during their lives can simplify ethnologists' capability to understand the everyday life of the respondent's youth. This research may encourage further analysis of the harmonisation of field research and magazine publications when analysing celebrations in the Vilnius Region, on the other hand, we can raise the question whether the research results would be different if we were analysing the harmony between independent Lithuania's (1918–1940) press and field research data.

Gauta 2023 m. balandžio mėn.